

DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI DERGİSİ

DİNİ, AHLAKÎ, EDEBÎ, MESLEKÎ AYLIK DERGİ

8. Cilt

Kasım - Aralık 1969

90 - 91. Sayı

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
RAMAZAN BAYRAMINI TEBRİK MESAJI Lâtfi DOĞAN	325
ASRIMIZDAKİ TEFSİR HAREKETLERİNE UMÜMÎ BİR BAKIŞ Doç. Dr. İsmail CERRAHOĞLU	327
İSTİAZE VE BESMELE Demirhan ÜNLÜ	335
HADİS-İ ŞERİF Ahmet SERDAROĞLU	339
RAMAZAN VE ORUÇLA İLGİLİ HADİS-İ ŞERİFLER Osman KESKİOĞLU	343
RAMAZAN ORUCUNUN KAZANDIRDIĞI MUTLULUK Kemal GÜRAN	348
ORUÇ VE KADİR GECESESİ Orhan BALCI	350
HUTBE (KADİR GECESESİ) Arif M. ÖZDEMİR	351
İMAM SÖZÜNÜN TAŞIDIĞI MÂNÂ Cemaleddin KAPLAN	354
MÜSLÜMANLARCA KİTABIN VE KÜTÜPHANENİN KIYMETİ BÜYÜKTÜR M. Şevki ÖZMEN	356
ORUÇ TUTANLARIN UYMALARI GEREKLİ SAĞLIK KURALLARI Dr. Burhan BENGİSU	359
ŞEHİD (Şiir) Hasan ERDEN	360
AYDINLIK KOŞMASI (Şiir) F. Cemâl Oğuz ÖCAL	361
DIYANET İŞLERİ VE FAİZ MES'ELESİ Namık Zeki ARAL	362
MEMLEKETİMİZDE HİRİSTİYANLIK PROPAGAN- DASI Doç. Dr. Talât KOÇYİĞİT	366
KISSADAN HİSSE Nevzat AKALTUN	368
ÇOCUK EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİ Süleyman ÖZER	369
İBN-İ SİRİN Lâtfi ŞENTÜRK	371
SER'İYYE SİCİLLERİ ARŞİVİ Nuri YEPREM	373
FETVÂ EMİNİ ABDULLAH VASSAF EFENDİ	375
DİN İŞLERİ YÜKSEK KURULU KARARI	378
TAMİMLER	379
HABERLER	381

TEFSİR

ASRIMIZDAKİ TEFSİR HAREKETLERİNE UMÜMÎ BİR BAKIŞ

— III —

(Geçen sayıdan devam)

Doç. Dr. İsmail CERRAHOĞLU

3) İlmî Tefsirler:

Son zamanlarda en fazla kabûl gören tefsir nevi'lerinden biri de hiç şüphesiz, ilmî tefsirdir. Kur'ân ibarelerindeki ilmî ıstılâhları tefsir ve oradan çeşitli ilim ve felsefî görüşleri istihrâç eden bir tefsir nev'idir. Bu gibi tefsirlerde, Kur'ân'ın bütün ilimleri ihtivâ ettiği söylenir. Bu yolu tutan kimselerin nazarında Kur'ân, dînî, i'tikâdî ilimlere şâmil olmakla beraber, onun çeşitli ilimleri de kapsadığı fikri revaç bulur. Bu gibi fikirler, asrımızda zuhur etmiş değildir. Eski devirlerdenberi bu fikri savunan kimseler dâima mevcuttu. Meselâ İmam el-Gazâlî de Kur'ân tefsîrinde bu yönü tervîc eder. İhyâu Ulûmi'd-Dîn adlı eserinin IV. bâbında, bâzı âlimlerden naklen: "Kur'ân 77200 ilim ihtiva eder, ondaki herbir kelime ilimdir ve her kelime için, zâhir, bâtın, had ve muttala diye dört mâna vardır"¹³. Yine İbn-i Mes'ûd'dan rivâyetle, "İlm-i evvelîni ve'l-Âhirîni isteyenler Kur'ân'ı düşünsünler"¹⁴ denilmektedir. Gazâlî, İhyâ'dan sonra telif ettiği Cevâhiru'l-Kur'ân adlı eserinde, İhyâ'da bahsettiği hususları daha tafsilâtlı olarak anlatır. Bu eserin 4. faslında, ilimlerin şûbelere ayrılışı keyfiyetini ele alır ve onları Kur'ân'a dayandırarak taksîm ve beyân eder ve orada Kur'ân ilimlerini iki kısma ayırır. Birincisi, kabuk ilmi ki, lûgat, nahiv, kırâat, mahâric-i hurûf ve zâhiri tefsîr ilmi gibi hususlardır. İkincisi ise öz ilimdir ki, kıssalar, kelâm, fıkıh, usûl-ü fıkıh, Allah ve âhireti bilme ve doğru yolu bulma ilimleridir¹⁵. Beşinci fasılda da, Kur'ân'dan çıkan, tıp, nücûm, astronomî, hayvanat, teğrih, sihir, tılsımlara âit ilimleri ele alır ve sonra, daha bunların arkasında sayılamayacak kadar ilimlerin olduğunu ve onları ancak ehil kimselerin bilebileceklerini söyler. İnsan akliyâtının hudutlu oluşu se-

(13) Gazâlî, İhyâu Ulûmi'd-Dîn, Mısır 1356, III. 135.

(14) Aynı yer.

(15) Gazâlî, Cevâhiru'l-Kur'ân, Mısır 1329, s. 21-25.

bebiyle, idrâkine sığamayan ilimlerin mevcut olduğundan bahseder¹⁶. Güneş ve ayın menzillerinde bir hesapla hareket etmeleri, gece ve gündüzün oluşu gibi şeylerin hakikatını en iyi şekilde, semâvât ve arzın terkiibini bilen hey'et âlimleri bilebilir. Kezâ İnfîtâr Sûresinin 6-8. âyetleri;

يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّبَكَ رَبِّكَ الْأَكْرَبِ ﴿٦﴾ الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ ﴿٧﴾
فِي أَيِّ صُورَةٍ مَّا سَاءَ رَكَّبَكَ ﴿٨﴾

“Ey insan! Seni yaratan, düzelten, tamamlayan, seni dilediği sûrette terkip eden, keremi engin Rabbine karşı nankör davranmaya sürükleyen ne?”

İnsan a'zâsının zâhir ve bâtın teşrîhini, onların adedini, nevi'lerini, hikmetlerini ve faydalarını bilen kimseler anlayabilirler. O halde sen Kur'ân'da evvelkilerin ve sonrakilerin ilimlerinin mevcûdiyetini düşün,¹⁷ demektedir Gazâlî.

Celâlüddîn es-Süyûtî de, ilmî tefsir husûsunda, Gazâlî'nin yolunu tâkip etmiştir. İlmî tefsir hakkındaki görüşünü el-İtkân adlı eserinin 65. nev'inde ve el-İklîl fî İstinbâti't-Tenzîl adlı eserinde ortaya koymuştur. Zikrettiğimiz bu yerlerde, çeşitli ilimleri ihtivâ eden âyetleri, hadîsleri, Sahâbe ve ulemânın sözlerini toplamıştır. En'âm Sûresinin 38. âyeti olan, «... مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ...»

“... Kitabda hiçbir şeyi ihmâl etmedik...” ile, Nahl Sûresinin 89.

âyeti, «... وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ ...»

“... Biz sana, her şeyi apaçık beyân eden kitâbı indirdiğ.” i delil getirir. Daha sonra Hazret-i Peygamber, Sahâbe ve Tâbiîlerin bu husustaki görüşlerini, Ebu'l-Fadl el-Mürsî ve Gazâlî'nin fikirlerini ta'dâd eder¹⁸.

Verdiğimiz şu birkaç kısa örnek, ilimlerin kaynağının Kur'ân olduğu ve bunların ne şekilde çalıştıklarını göstermektedir. Bu şekildeki ilmî tefsir çalışmalarının tarihini Gazâlî'den daha çok evvellere kadar indirmek mümkündür. Yâni bu hareketi Abbâsiler devrinin ilim ve terceme hareketleri devrine kadar indirebiliriz. Fakat ilmî tefsîrin derli toplu merkezleşmiş fikri Gazâlî'de görülür. Ondan sonra da, Ebü Bekr

(16) Aynı eser, s. 31-32.

(17) Aynı eser, s. 32-34.

(18) Es-Süyûtî, el-İtkân Fî Ulûmi'l-Kur'ân, Kahire (Matbaatü'l-Hicâzî), II. 125-131.

İbnu'l-Arabî, el-Mûrsî ve es-Süyûtî bu hareketin bayraktarlığını yaparlar. İlmî tefsir hareketinin tatbik şekline ise ilk defa Fahrüddîn er-Râzî'nin tefsirinde rastlanılır. Artık bundan sonra, Kur'ân'dan istihraç edilecek ilimler müstakil eserlerde toplanmaya başlar. Kur'ân'da çeşitli ilimlere âit âyetler bir araya getirilerek yeni ilmî görüşlerle karşılaştırılmışlardır. Bilhassa bu fikirler zamânımızda pek revaç bulmuş ve bu sâhada pek çok eserler meydana getirilmiştir.

Her zaman ve her yerde, meydana gelen bir hareketin tasvibkârları bulunduğu gibi, o hareketi benimsemeyen hattâ ona muhâlefet eden cereyanlar da meydana gelir. İlmî tefsir hareketi gerek müteahhirîn ve gerekse mütekaddimîn arasında revaç bulmuş ise de, yine bâzı mütekaddimîn ve müteahhirîn tarafından makbûl görülmemiş ve tenkîde uğramıştır. İlmî tefsire ilk itiraz, usûl-ü fıkıhçı Ebû İshâk İbrâhim b. Mûsâ eş-Şâtıbî el-Endelüsî (Ö. 790/1388) den gelmektedir. El-Muvâfakât adlı eserinde, Şâri'in maksadını izah etmeye çalışır. Yukarıda zikrettiğimiz Nahl Sûresinin 89. âyeti ile En'âm Sûresinin 38. âyetlerini ele alır ve bu âyetlerden maksadın teklif ve teabbüd olduğunu ileri sürer ve daha sonra, Kur'ân'ın iktizâ etmediği şeyleri ona izâfe etmek câiz değildir, iktizâ ettiği şeyleri de inkâr etmek câiz olmaz, der¹⁹. İlmî tefsire karşı olan asrımızın görüşlerini biraz sonra zikredeceğiz.

Zamânımızda ilmî tefsire temâyül edenler, bütün ilimlerin menseini Kur'ân'da aramaya koyulmuşlar ve bu sâhada çeşitli eserler meydana getirmişlerdir. Geçen asırda bu hususta meydana getirilmiş en mühim eser, Muhammed b. Ahmed el-İskenderânî'nin "Keşfu'l-Esrâr en-Nûrâniyye el-Kur'âniyye"sidir. Eser 1297 senesinde Mısır'da üç cild hâlinde basılmıştır. Arz, insan, nebâtât ve hayvanâtın yaratılışı ve onların karakterlerinden bahseder. Müellif eserinin telif sebebini şöyle izah eder: 1290 senesinde Şam'da Mesîhî tabibler, taş kömürünün tekevvünü mes'alesini ele alarak, bunu Tevrat ve İncil'lerde aramaya kalktılar. Bu hususta orada bir şey bulamayınca, bana bunun Kur'ân'da olup olmadığını sordular, ben de bu eseri telif ettim, demektedir²⁰.

İslâmî ıslâh hareketlerine katılmış olan es-Seyyid Abdurrahmân el-Kevâkibî'nin "Tabâiu'l-İstibdâd ve Masâriu'l-Istı'bâd" adlı eseri, bu hususta bâzı gazetelerde yazdığı makalelerin toplandığı bir mecmuadır. Orada, Kur'ân'ın i'câzına muhâlif olmayan, ilmî nazariyeleri, Kur'ân'ın şümûlü içinde olduğunu zikreder. Orada, arzın güneş sistemine dâhil olduğu, gemilerin buhar ve elektrikle seyri, mikropların varlığı gibi daha pek çok mes'eleler üzerinde durulur.

(19) Eş-Şâtıbî, el-Muvâfakât fi Usûli's-Şerîa, Mısır (Matbaatu't-Ticariyye), II. 80-82.

(20) El-İskenderânî, Keşfu'l-Esrâr, I. 3.

Mustafa Sâdık er-Râfiî de I'câzu'l-Kur'ân adlı eserinde, "el-Kur'ân ve'l-Ulûm" başlığını açmış²¹, orada, ilmî tefsîre yardımcı olacak mâhiyette sözler etmiştir.

Meşhur tabib Dr. Abdulazîz İsmâil "el-İslâm ve't-Tıbbu'l-Hadîs" adlı eserinde bu yöne teveccüh eder. Bu eser de Mecelletu'l-Ezher'de neşrettiği makalelerini toplamış ve 1357 senesinde tâbedilmiştir. Eserin mukaddimesinde; Kur'ân bir hendese, bir tıp veya bir felek kitabı değildir. Fakat o, bâzen şu saydığımız ilimlere işaret eder, demektedir. Kezâ aynı müellif "el-Hayâtu Tahte Dav'i'l-Kur'ân" adlı makalesinde, et, balık ve süt gibi gıdaların, bakla ve buğday gibi maddelerden daha fâideli olduğunu anlatmış, çeşitli gıda maddeleri arasında mukayeseler yapmıştır²².

Bizde de bu sâhada çalışmalar olmuş, Gâzî Ahmed Muhtar Paşa, astronomi ile ilgili 70 kadar âyeti toplamış ve onları zamânının yeni ilimleriyle tefsîr etmiş ve kitabına "Serâiru'l-Kur'ân" adını vermiştir.

Bütün bu saydıklarımız bir yana, ilmî tefsîrin en mühim lideri eş-Şeyh Tahtâvî Cevherî (Ö. 1940) dir. "el-Cevâhir fî Tefsîri'l-Kur'ân" adlı 25 cildlik muazzam eserinde, herkesten daha fazla ilmî tefsir örneklerini vermiştir. Şimdi onun bu tefsîrindeki usûlünü muhtasar olarak inceleyelim.

Eş-Şeyh Tahtâvî, tefsirdeki gâyesini şöyle izah eder: Allâh'ı kalblere aşlamak, insanları hidâyete ulaştırmak için, onlara kevnî ilimleri ifhâm etmektir, der. Te'lîf ettiği, Cemâlu'l-Âlem, Et-Tâcu'l-Murassâ, Cevâhir fî Tefsîri'l-Kur'ân, Nizâmu'l-Âlem ve'l-Ümem, En-Nizâm ve'l-İslâm adlı eserlerinde, Kur'ân âyetleriyle, kevnî acâiplikleri, tabiat kanunlarının mutâbakatını göstermeğe çalışır²³.

Müellif tefsîrinde Müslümanların ihtiyâcı olan, ahlâk, ahkâm, tabiat kanunları, garip ilimler ve yaradılış acâipliklerini vaz'ettikten sonra, arz, semâvât, hayvanât ve nebâtât hakkındaki âyetlerin hakikatına, Müslümanların vukûf peydâ etmesi için teşviklerde bulunuyor. Kur'ân'da 750 âyetin ilim ve fenne taallûk ettiğini, buna mukabil fıkha âit olan sârih âyetlerin 150'yi geçmediğini söyler²⁴. "Ey İslâm milleti, ferâiz hakkındaki sayılı âyetler riyâziyye ilminden alınmış bir fûru'dur; sizlere ne oluyor, dünyânın acâiplikleri hakkında 700 kûsûr âyet var ki, bunlar zamânımızın ilimleridir, bu zaman terakkî zamânıdır. Ecdâdımız niçin mîras âyetlerini işlediler de, kevn âyetlerini işlemediler?.. Sen bu tefsîrde ilimlerden bir hulâsa okuyacaksın. Bunların tetkîki ferâiz ilmi-

(21) Er-Râfiî, Mecâzu'l-Kur'ân, Mısır 1375/1956, s. 126-144.

(22) Et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn, III. 168.

(23) Tantâvî Cevherî, el-Cevâhir fî Tefsîri'l-Kur'ân, Mısır 1341-1351, I. 2.

(24) Aynı eser, I. 3; Tantâvî Cevherî, el-Kur'ân ve'l-Ulûmu'l-Asriyye, Mısır 1344/1926, s. 35; et-Tâcu'l-Murassa', Mısır 1324/1906, s. 78.

ni tetkikten daha efdâldir. Ferâiz farz-ı kifâyedir; bu ise, ma'rife-tu'llâh'ı artırdığından, her muktedir olan kimseye farz-ı ayındır. İşte biz bunları tefsîrimize idhâl ettik. İslâm'da ufak fukahâdan olan mağrur câhiller, bunlardan gâfil oldular..."²⁵ demektedir.

"Şüphesiz İslâm'ın öğretim nizâmı yükselmeyi ister. Belâgat ilmi, Kur'ân ilimlerinin en son mertebesi değildir, belki onun lâfzının ilmidir. Allâh'ın arzda izhâr ettiği ilimlerin, Kur'ân'la intibâkı, belki onun mâ-nâsının ilmi olabilir²⁶... Niçin İslâm âlimleri, İslâmî ilimlerden olan fıkıh ilmi sâhasında onbinlerce eser te'lif ettiler? Halbuki fıkıh ilmine âit Kur'ân'da âyetler gâyet azdır, hemen hemen 150'yi geçmez. Halbuki, Kur'ân'da hiçbir sûre tabiat ilimlerinden hâlî değildir. Açık olarak on-ların adedi 750'ye ulaşır. Bunlardan başka delâlet tarîkıyla olan âyetler de çoktur. Az olan âyetlerde Müslümanların mütebahhir olması, çok olan âyetlerde de câhil kalması aklen ve şer'an câiz midir? Cedlerimiz fıkihta âlim idiler. Bizlere de kâinat ilimlerinde âlim olmak düşer. Bunun üze-rinde durursak İslâm milleti terakkî edecektir."²⁷ demektedir.

Eş-Şeyh Tantâvî, bu eserinde Kur'ân âyetlerini lâfzî olarak muhta-sar bir şekilde tefsir eder; hemen hemen elimizde tedâvülde olan tefsir kitabları hâricine çıkmaz. Fakat o, lâfız kısmını sür'atle hulâsa ettikten sonra, lâtâif veya cevâhir dediği faydalı bahislere dalar. Bu bahisler za-mânımızdaki şark ve garb âlimlerinin fikirlerinden alınmış bir mecmua gibidir. Tefsîrine, pek çok nebât, hayvan ve tabiî manzaralara âit resim-leri okuyuculara izah etmek için koymuştur. Bernâba İncili'ne i'timâd ederek ondan bâzı sözler alır. Bâzen de, Eflâtun ve İhvân-ı safâ risâle-lerinden aldığı fikirlerle dîni hakikatları şerh eder. Ebced hesâbından (Cümel hesabları) istifâde ederek, istihraçlarda bulunur. Bidâyetteki Araplar için bahis konusu olmayan, yeni ilimleri ve yeni nazariyeleri tef-sîrine yerleştirir ve âyetleri onlarla izah etmeye çalışır.

Biraz da tefsîrinden alacağımız örnekler üzerinde duralım. Bakara Sûresinin 61. âyeti,

« وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَىٰ لَنْ نَصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ
مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِيهَا وَبَصَلِهَا ... »

"Hani siz, yâ Mûsâ, biz bir çeşit yemeğe katlanamayız, o halde bi-zim için Rabbine yalvar da arzın yetiştirdiği, hıyar, sebze, sarımsak, mer-cimek ve soğanı versin..."deki tıbbî fâideleri zikrettikten sonra, tıb na-zariyelerini, Avrupalı tabiblerin metodlarını, el-menn ve's-Selvâ'nın hafif,

(25) Aynı eser, III. 19.

(26) Aynı eser, XXV. 40.

(27) Aynı eser, XXV. 53.

leziz iki taam olduğu, temiz havada yaşayanlar için devamlı olarak onları yemekte bir hastalığın bahis konusu olamayacağı izah edilir. Hür bir hayat, fenâ bir şehir hayâtından daha iyidir. Az çeşit yemek yemek, çok çeşitli yemekten daha iyidir, der²⁸.

Enbiyâ Sûresinin 30. âyeti,

« **أَوَلَمْ يَرَالَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَقَقْنَاهُمَا...** »

“Kâfir olanlar görmüyorlar mı ki, göklerle yer bitişik bir halde iken, biz onları birbirinden ayırdık...”

Kur’ân yüzlerce sene evvel arz ve semâvâtın, yâni güneş, yıldızlar ve âlemlerin birleşik olduklarını ve Allâh’ın onları ayırdığını söyler. Bu bir mu’cizedir. Bu hâdise ancak zamânımızda bilinebilmiştir²⁹. Rahmân Sûresinin 15. âyeti,

« **وَخَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَّارِجٍ مِنْ نَارٍ** » “Cinni de yahn bir ateşten yarattı.”

İns ve cinnin unsurları hakkında konuştuğundan sonra, Maâric kelimesinin ışıktaki 7 renge işâret ettiğini söylemektedir³⁰.

Zelzele Sûresinde de, muhtasar lâfzî tefsirden sonra, El-Ehrâm gazetesinden naklettiği İtalya’daki zelzele olayını ele alır ve husûle gelen mal ve can kaybindan bahsettikten sonra, defînelerin arz tarafından atılmasını, kömür ve petrolün arzdan çıkarılması şeklinde tefsîr eder³¹. Arz ve semâvattaki her şeyin insanoğluna ve bilhassa Müslümanlara musahhar kılındığını, suyu, meyvaları, denizleri, nehirleri, ayı, güneşi, gündüz ve geceyi, bizlere musahhar kılmadı mı? Müslümanlar kendilerini bunlardan müstağnî mi addediyorlar, diyerek dâimâ Müslümanları ilim ve fenne teşvîk etmektedir³².

İlk devirlerde olduğu gibi, zamânımızda da ilmî tefsîre muhâlefet edenler bulunmuştur. Onların görüşleri kıymetsiz değil bilâkis kendilerine hak verdirecek durumdadır. Muhammed Reşid Rıdâ, tefsîrinin mukaddimesinde; Müslümanların kötü tâlihlerindedir ki, ekserî tefsirler ya ilmî yollarla veya nahiv, fıkıh, maânî, beyân, mütekellimlerin mücâdeleleri, usûlcülerin tahricleri, mukallid fakîhlerin istinbatları, mutasavvıfların te’vîlâtı, İsrâilî hurâfeler gibi şeylerle meşgûl olup, Kur’ân’ın

(28) El-Cevâhir fi Tefsîri'l-Kur’ân, I. 66-67.

(29) Aynı eser, X. 199.

(30) Aynı eser, XXIV. 17.

(31) Aynı eser, XXV. 249-251.

(32) El-Kur’ân ve'l-Ulûmu'l-Asrıyye, s. 33-35.

asil gâyesi olan, insanları hidâyete sevkette işini tahakkuk ettiremediler, demektir. Hele Fahrüddîn er-Râzî, yukarıda sayılanlara ilâveten, tefsîrine riyâziye ve tabiat ilimlerini de ilâve ederek, insanları bir parça daha, Kur'ân'ın asil gâyesinden uzaklaştırmış oldu, demekle ilmî tefsîre karşı tutumunu göstermiş oluyor³³. Muhammed Mustafa el-Merâgî de "El-İslâm ve't-Tıbbu'l-Hadîs" adlı esere yazdığı takrizde, tefsirdeki bu mesleğe rızâ göstermemektedir. Bu kitabı methetmekle beraber, yanlış bir anlayışa mahal vermemek için, Kur'ân-ı Kerîm bütün ilimlere cümleten ve tafsîlen şâmildir, demek istemiyorum, demek sûretiyle bu mesleğe karşı olduğunu ifâde eder³⁴.

Et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn adlı eserin sâhibi Muhammed Huseyn ez-Zehabî de, Tefsirde bu mesleğe muhâlif olan eş-Şâtıbî'yi haklı görür ve onun yolundan giderek, ilmî tefsîri çeşitli yönlerden tenkîd eder. Şöyle ki:

a) **Lûgavî yönden:** Kur'ân'daki lâfızlar zamânımıza kadar aynı mânâda kullanılmamışlardır. Hayâtın şartlarının değişmesiyle lâfızlarda da değişiklikler olmuştur. Biz, bir kelimenin muhtelif mânâlara gelişinin târihini ve derecelenmesini bilemiyoruz. İstilah mânâsını bildiğimiz bir kelimenin, lûgavî, şer'î, örfî mânâları da vardır. Bütün bu mânâlar aynı lâfızda toplanır. Kur'ân lâfızlarının müteber olan tanımı, onların nâzil olduğu devirdeki anlaşılışdır.

b) **Belâgât yönünden:** En yüksek belâgata sâhip olan Kur'ân-ı Kerîm, diğer eserlerle mukayese edilemeyecek bir yüceliktedir. Kelâmın, muktezâ-yı hâle mutâbakatı şeklinde târif ettiğimiz belâgâtı, ilmî tefsir erbâbının gittiği yola yöneltecek olursak ve yine onların dediği gibi, Kur'ân bütün ilimleri tazammun ettiğine göre, Kur'ân'ın lâfızları, yeni ihdas edilecek mânâlara mütehammil olabilir mi, şeklinde bir sorulabilir ve bu şekilde tehlikeli bir duruma girmiş oluruz. O halde, Kur'ân'ın nüzûlü esnâsında Araplar, ondaki mevcut olan ilimleri bilmeleri lâzımgelirdi. Eğer böyle bir şey olmuş olsaydı, onlarda ilk anlardan itibaren muhtelif ilim ve fenlerde niçin bir uyanma hareketi meydana gelmedi, denilebilir.

c) **İ'tikadî yönden:** Kur'ân-ı Kerîm her zaman ve her mekânda bâkî faydalı nizamlar mecmuasıdır. O, insanların akliyâtına hitâb eder. Allah onu son, şeriatını ve din kanunlarını ihtiva eden bir kitab kılmıştır. Her Müslümanın ona inanması ve onun emirlerini dinlemesi icâbeder. Eğer her şey Kur'ân'da vardır diyenlerin yolunu tâkip edersek, tıb, hen-

(33) Tefsiru'l-Menâr, I, 7.

(34) Et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, III, 158.

dese, felek, fizik, kimya nazariyelerinin ve bunlardan başka ilimler için de onu kaynak kılmamız icâbeder. Eğer böyle yapacak olursak, Müslümanların Kur'ân hakkındaki akîdelerine bir şüphe sokmuş oluruz. Çünkü ilmî kâideler, nazariyelere dayanır. Karar ve bekâsı bahis konusu değildir. Zamânımızda âlimler pek çok ilmî nazariyeler ortaya atmışlar ve bir müddet sonra da ondan vazgeçmişlerdir. Şimdikilerle geçmiş ilmî nazariyeler arasındaki zıtlıklar nazar-ı i'tibâra alınır, bütün bu tezat hâlindeki nazariyelerin Kur'ân'da mevcûdiyeti düşünülebilir mi? Eğer bu nazariyelerin mevcûdiyetinin varlığı kabûl edilirse, bir Müslümanın bundan sonra Kur'ân'ı tasdik etmesi doğru olur mu? Bu yolun sâlikleri bilsinler ki, Kur'ân, ne felsefe, ne tıb ve ne de hendese kitabıdır. Kur'ân-ı Kerîm'in insânî hedefi, hayâtı ıslâh, hidâyet ve Allâh'a rücû' yollarını göstermesidir³⁵.

Şeyh Emin el-Hûlî de "Et-Tefsîr Maâlimu Hayâtihi ve Menhecihi'l-Yevm" adlı eserinde, bu mes'eleye temas eder ve bu yola sülûk edenleri kat'î delillerle reddeder³⁶.

İlmî tefsîrin en şiddetli muârizlarından biri de muhakkak ki, Eş-Şeyh Mahmud Şeltût'dur. "Mecelletu'r-Risâle"de yazdığı Kur'ân ve Müslümanlar adlı makalesinde, Kur'ân tefsîri ile uğraşanlardan bir grup, âyetleri sâdece ilmî yönden ele aldılar ve orada yeni ilmî nazariyeleri tatbîke başladılar. Orada kevnî kâideleri vaz'ettiler, onların Kur'ân'la alâkaları sâdece bu yönden oldu. Bir âyette, yağmur, bulut, şimşek ve gök gürültüsü geçse, hemen müjde verip, tabiat âlimlerinin bu husustaki sözlerini aldılar. Kezâ güneş, ay ve yıldızlardan bahsedildikçe de, Kur'ân astronomiden bahsediyor, nihâyet Kur'ân her ilmin kaynağı olan bir kitabdır, dediler. Kur'ân'a bu şekilde bakmak şüphesiz ki hatâlıdır. Bu yola tevessül edenler, onun i'câzına münâfî olarak âyetleri te'vîl etmek mecbûriyetinde kaldılar. Kur'ân'ın inzâl edilîşinin asıl gâyesi, ilmî nazariyeleri, ince fenleri ve maarif çeşitlerini öğretmek değildir. İlim, sebât, karar ve son görüşün ne olduğunu bilemez. Onun nazarında bugün sahih olan şey, yarın hurâfelerden bir hurâfe olabilir. Halbuki bütün bu hususların, insanların îmanlarını artırmak için olduğunu düşünbilseydik daha iyi olurdu. Kur'ân'ın, aklın mutmain olacağı hakikat ilimlerine muhâlif olmadığı ve olmayacağını bilmek kâfi gelirdi. O her şeyden evvel hidâyet, ıslâh ve şerîat kitâbıdır ve dâimâ öyle kalacaktır³⁷.

(35) Et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, III. 157-160.

(36) Emin el-Hûlî, Et-Tefsîr Maalimu Hayâtihi ve Manhacuhu'l-Yevm, Mısır 1944.

(37) Mecelletu'r-Risâle, Sene 1941, aded 408, s. 579-582.